

Бакуліна Н.В.

науковий співробітник

лабораторії навчання російської мови

та мов інших етнічних меншин

Інституту педагогіки АПН України,

директор табору «Джерела толерантності»

Шляхи розвитку міжкультурної компетенції (на прикладі роботи над прислів'ями у процесі навчання мови іврит на початковому етапі).

Мова іврит – давня мова єврейського народу, яка акумулює знання про єврейське суспільство та багатогранну й давню культуру єврейського народу, є однією з багатьох мов, що стала частиною мовної освіти за часів незалежної України.

Кожна мова є портретом національної культури, а пізнати, зрозуміти та прийняти культуру можна саме через мовний образ. Адже мова і культура – невід'ємні одна від одної: мова є частиною духовної культури та водночас породженням самої культури та засобом її вираження. Мова – є джерелом пізнання світу, засобом спілкування та одним із найважливіших чинників існування нації. Тому однією з першорядних задач навчання мови, зокрема мови іврит, постає розвиток соціокультурної компетенції як складової комунікативної компетенції учнів (поряд з мовною (лінгвістичною) та мовленнєвою).

Проблему формування соціокультурної компетенції і, зокрема, соціокультурний підхід до навчання мови, розглядали Фаснова М.О. (1991), Харченкова Л.І. (1994), Прохоров Ю. Є. (1996), Вороб'їов В.В. (1997), Шаклеїн В.М. (1997). Вони визначали, що навчання мови, по-перше, є комунікативно-орієнтованим, а по-друге, тісно пов'язано з використанням мови як засобу пізнання світової та національної культури, субкультури країни мови, що вивчається, духовної спадщини країн та народів, способів досягнення

міжкультурного розуміння. За цим підходом навчання іншомовного спілкування відбувається у контексті діалогу культур з урахуванням відмінностей у соціокультурному сприйнятті світу.

Проблема визначення та відбору соціокультурного змісту в навчанні мов розглядалася на основі різних підходів. Так, у методиці української мови як рідної, Вашуленко М.С. визначав *лінгвоукраїнознавчу* лінію навчання [9, с.10]. У методиці української мови як другої Хорошковська О.Н. розглядала *етнокультурознавчу* лінію змісту навчання [10, с.9]. У методиці навчання російської мови та мов інших етнічних меншин Гудзик І.П. визначала *лінгвонародознавчу лінію* змісту навчання [10, с.44]. Методика іноземної мови розглядає соціокультурну компетенцію, що складається з *країнознавчої та лінгвоукраїнознавчої компетенції* [7, с.7-118]. .

На сучасному етапі розвитку методики мови вчені визначають поняття «соціокультурної компетенції», а її формування й розвиток вважають одним з основоположних напрямків роботи у процесі навчання мов, що зафіксовано як у Державному стандарті базової і повної середньої освіти в галузі «Мови і літератури» [3, с.1-4], так і у програмах з рідної (української мови)[11, с.13], з російської мови у школах (класах) з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин [11, с.118-119], іноземної мови та мов національних меншин.

У полікультурній державі пріоритетного значення і актуальності набуває розвиток міжкультурної компетенції учнів як складової соціокультурної компетенції. Як зазначає І.П.Гудзик, «для подолання національного егоцентризму учнів вкрай необхідні міжкультурні зіставлення, які сприяють розумінню багатоманітності мов та культур, розвивають уміння розуміти іншого та, тим самим, краще розуміти себе, вчать замислюватися над тими сторонами життя, що ними раніше не усвідомлювались, сприяють їх власному етнічному самопізнанню» [2, с.433-434].

Розвиток міжкультурної компетенції передбачає формування в учнів міжкультурних вмінь та навичок, а саме: «здатність привести до спільного

знаменника рідну й іноземну культури; культурну чуттєвість і здатність визначити й використати різні стратегії для контакту з представниками інших культур; здатність виконувати роль культурного посередника між рідною культурою та іноземною, успішно долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації; здатність долати стереотипи у стосунках» [1, с.104].

Є.І.Пасов виділяє наступні вміння, спрямовані на розвиток взаєморозуміння у міжкультурному діалозі: «бачити в чужому не тільки те, що нас відрізняє, а й те, що нас об'єднує; дивитися на події, людей, вчинки та ін. не зі своєї точки зору, а з позиції чужої культури; змінювати оцінки (самооцінки) в результаті пізнання чужої культури, відмовлятися від стереотипів; інтерпретувати чужі цінності; дивитися на відоме по-новому, бачити у відомому щось нове; співчувати представникам іншої культури, розуміти їх почуття; радіти новому пізнанню чужої культури для більш глибокого пізнання своєї; бачити етимологічний зв'язок між фактом культури та словом, що його позначає (В.Б.Царкова)» [8, с.28.].

Шукаючи шляхи формування міжкультурної компетенції як складової соціокультурної компетенції молодших школярів на уроках мови іврит у школах України, одним із ефективніших методів стала робота з прислів'ями. Відомий єврейський письменник Г.Полянкер писав: «Щоб краще і глибше пізнати народ, його душу, необхідно вникнути не тільки в його історію, побут, традиції, але і в літературу, і в його фольклор, цю невичерпну духовну скарбницю, яка створювалась на протязі століть. Все це незліченне багатство не залишається у вузьких рамках одного народу – відбувається взаємозбагачення не тільки літератур, а й фольклору. Адже справедливо відзначається в одній з єврейських приказок: «Незнайоме прислів'я – єврейський талмуд» (в значенні «підручник»)» [5, с.17-18]. На прикладі роботи над прислів'ями різних народів можна проаналізувати та порівняти спільне та відмінне у соціокультурному розвитку того чи іншого народу, побачити, як історичний розвиток впливав на взаємопроникнення та взаємовплив лінгвокультурних знань. Цей аспект навчання мови вкрай важливий і для виховання взаєморозуміння в

міжнаціональному діалозі, і для збагачення особистості, і, власне, для пізнання реалій життя, втілених в мову і мовлення.

Аналіз та зіставлення прислів'їв, що виникли у різні часи у різних народів, дає нам змогу побачити в нас самих багато спільного та вилучити з цього ті особливості та самобутність кожного з народів, що живуть понині.

Яскравим прикладом такого зіставлення є праця доктора Й. Гурі "Всё хорошо, что хорошо кончается" – збірник прислів'їв англійською, російською, мовами їдиш та іврит. В ньому автор спробував відібрати двісті найбільш уживаних прислів'їв кожної з зазначених мов, прийнявши за основу два способи розкриття значень прислів'їв: еквівалентність (абсолютна або відносна) та аналогія.

Еквівалентність (від пізньолат. *aequivalens* – рівноцінний, рівнозначний) – відношення типу рівність, загальна назва для рефлексивних, симетричних та транзитивних відношень, таких як напр., тотожність, подібність, тощо [12, с.788]. Аналогія (від грец. *analogia* – відповідність, подібність) – подібність у будь яких відношеннях між предметами, явищами, процесами, поняттями та ін.[12, с.24]. Відомий французький мовознавець Ж Марузо зазначає, що «термін *ana-logia* «відповідність значення або висловлювання» було запозичене у греків римськими граматиками для визначення тенденції до збереження або встановлення відповідності між думкою та висловлюванням у протилежність іншої тенденції – аномалії. Нині цим терміном позначають звичайний асимілятивний вплив, який здійснюють звичні форми, що асоціюються або наближаються одна на одну»[4, с.27].

За визначенням доктора Й.Гурі, еквівалентні прислів'я не лише збігаються за смыслом, але й базуються на одному й тому ж образі. Так, наприклад, прислів'я «*בט כחטט ש7ת כחטט*» (дослівний переклад: «новий віник – добрий віник») має еквівалент у російській мові «Новая метла чисто метёт» та в українській мові «Нова мітла (новий віник) чисто (гарно) замітає (мете)», або «Кожна мітла спершу добре замітає») [6, с.354]. На відміну від них, аналогічні прислів'я збігаються за смыслом, але базуються на різних образах. Так,

наприклад, івритське прислів'я «כל קוץ במדבר פרח» (дослівний переклад українською «у пустелі кожна колючка - квітка»), має аналог російського прислів'я «На безрыбьи и рак рыба» та українських «На безриб'ї (на безвідді) і рак риба», «На безлюдді й Хома чоловік», «У степу й хрущ м'ясо», «Немає співця – послухаєш горобця», «Голодному й опеньки м'ясо» [6, с.331].

Тобто, у різних мовах, не зважаючи на їх історичний розвиток, є прислів'я, які збігаються не лише за змістом, а й за формою. Такі еквіваленти та аналоги виникли в мовах іврит, їдиш, українській, російській та англійській в різні історичні періоди під впливом проникнення біблійних прислів'їв (мовою іврит та арамейською) в їдиш, російську та українську мови, проникнення їдишських та слов'янських прислів'їв у сучасну мову іврит та формування загальноєвропейського шару прислів'їв та усталених виразів. Так, багато віків прислів'я з мови іврит переходили у давньогрецьку та старослов'янську мови. Завдяки перекладам П'ятикнижжя (у єврейській традиції - ТАНАХу) на майже усі мови світу, біблійні (танахічні) фразеологізми та прислів'я затвердилися в слов'янських та інших мовах. В сучасній російській мові вживається не менше ста десяти фразеологізмів та прислів'їв танахічного (біблійного) походження.

Мова іврит також запозичила лінгвістичні елементи з інших мов. Більш ніж сімнадцять століть (132-135 р.р. н.е. до кінця 19 ст.) мова іврит припинила своє функціонування як розмовна мова та існувала лише у писемній формі. Тому основна маса івритських прислів'їв мають давнє походження та зафіксовані у ТАНАСі та Талмуді. За роки відродження мови іврит як розмовної, вже понад ста років, прислів'я запозичувалися з мови їдиш, російської, української, польської, арабської, англійської, французької тощо. Так, наприклад, прислів'я «עם האוכל בא התאבון» (дослівний переклад «з їжею приходить апетит»), прийшло у різні мови з французької, а саме з роману Ф. Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель»(1953), де воно звучало як «L' appetite vient en mangeant». Відповідно аналогічні прислів'я виникли й у російській мові «Аппетит приходит во время еды», й в українській мові «Апетит з їдою прибуває» [6, с.229].

За роки існування держави Ізраїль з'явилась й незначна кількість прислів'їв саме ізраїльського походження. Наприклад, «במדבר כל קוץ הוא פרח» (дослівний переклад українською мовою: «У пустелі кожна колючка - квітка»).

Для роботи над прислів'ями на початковому етапі нами було відібрано лише ті зразки, що відповідають рівню сформованості лінгвістичних знань учнів та їхньому життєвому досвідові, та у яких яскраво відображено соціокультурні особливості. Наведемо приклади.

Прислів'я «אזנים לכותל» (“І стіни мають вуха” – укр., “И стены имеют уши” - рос. [6, с.309]) має як еквівалентне значення з українською та російською мовами - “у світі немає таємниць”, так і більш глибинне культурне навантаження. В івриті слово “котель” має два значення – безпосереднє позначення предмету “стіна” та вираз “Стіна сліз” – західна стіна Храму, що була зруйнована та яка й понині залишається святим місцем для єврейського народу всього світу, куди й досі приходять та приїздять люди зі своїми молитвами до Бога. Тому для євреїв це прислів'я в першу чергу означає те, що Всевишній чує їхні молитви, які вони промовляють від усього серця біля “Стіни сліз”. Це прислів'я походить з Ваїкри (ויקרא רבא לב).

Порівняємо івритське прислів'я «אם אין קמח אין תורה», (אבות ג, ז') (дослівний переклад українською: “якщо немає борошна, немає Тори”) та російського прислів'я “Голодное брюхо к ученью глухо”. Російською мовою це прислів'я має таке значення: “неможливо чогось навчатися, коли людина голодна”. Але у мові іврит воно відображає особливе ставлення євреїв до знання, до вчення. Адже для євреїв “вчення” – це пізнання Тори (Біблії), і воно є основою єврейського традиційного життя і світогляду. У єврейській традиції Тора є царицею, вчителем, тією музою, що надихала Творця. Навіть великий письменник Х.-Н. Бялік, який, до речі, народився в Україні, в м. Одеса, писав, що саме “Тора зберегла єврейський народ”. І сьогодні євреї вивчають ту саму Тору, яку вивчали їх праотці. Але єврейські мудреці так трактують це прислів'я: «неможливо розвивати духовність, навички вчитися, коли не задоволені земні потреби».

На підтвердження цього є й інше прислів'я з одного стародавнього свитку «תורה היא אורה» («Тора – це світло»), яке у російській мові має аналог «Учень – свет, а неученье – тьма», а в українській – «Ученому світ, а невченому тьма», «Наука в ліс не веде, а з лісу виводить», «Знайко біжить, а незнайко лежить» [6, с.434-435]. І насправді, в усі часи людство понад усе цінувало і цінує знання і вчення.

Івритське прислів'я «אם תרצו אין זו אגדה» (дослівний переклад українською мовою: «якщо забажаєте, немає в цьому казки») має аналоги в українській та російській мовах: російське «Терпение и труд всё перетрут» та українські «Терпінням і працею всього добудеш», «Працюватимеш – то й матимеш», «Хто робить – голий не ходить» [6, с.425]. Формальне значення в даних мовах дуже подібне, але існує певний культурологічний нюанс, на який варто звернути увагу. Мовою іврит слово «אגדה» - не лише «казка». Адже, «Агада» - перлина єврейської усної традиції, є збіркою легенд, бувальщин, які передавались з вуст в уста, з покоління у покоління, ще до нашої ери, а записана була у III – V ст., і вперше видана російською мовою Х.- Н. Бяліком та І. Х. Равницьким у 1910 році. Така словникова та культурологічна робота значною мірою збагатить школярів, буде сприяти формуванню соціокультурної компетенції.

Прислів'я «אל תזרוק אבן בבר ששתיה» дослівно перекладається так: «не кидай каміння в колодязь, з якого пив». Це прислів'я також має аналоги в українській та російській мовах, а саме: російською «Не плюй в колодець – пригодиться воды напиться», та українською «Не плюй у криницю (колодязь), [бо] пригодиться (доведеться, трапиться) води напиться», «Не погань (не брудни) криниці, [бо] схочеш водиці» [6, с.347]. Ці прислів'я нас вчать, що не можна не брати до уваги даність, можливість, людей, які зустрічаються на твоєму шляху. Але у мові іврит дане прислів'я розкриває більш глибоке, навіть, життєво важливе значення. Це прислів'я міститься у розділі «В пустелі» (במדבר). Адже, криниця (колодязь) для давніх євреїв було єдиним джерелом існування в пустелі, а її знищення призводило до винищення життя, людей, худоби, будь - якої рослинності, й т.п. Тому для євреїв, що вийшли з Єгипту та скиталися

пустелею, дане прислів'я було законом життя та співіснування в даних природних умовах. Саме тому це прислів'я ілюструє нам особливості побуту людей та вплив на подальшу культурно-історичну спадщину.

Прислів'я «Добре ім'я краще за багатство» говорить само за себе – ніяке багатство не може бути краще за добре ім'я людини. А добре ім'я людини – це її добрі справи, вчинки та стиль життя у великому сенсі. Цікаво, що аналог цього прислів'я мовою іврит «טוב שם משמן טוב» («добре ім'я краще за добру олію») також має власне соціокультурне значення. Адже оливкова олія в прадавні часи у євреїв мала велике значення для релігійного та повсякденного життя – це був єдиний засіб для освітлювання та ритуальних обрядів. До того ж процес виготовлення цієї олії був дуже складним та вимагав особливої технології та зусиль. Та, незважаючи на це, навіть таке багатство, як олія, все ж таки для євреїв мало менший сенс, ніж добре ім'я людини, її вчинки.

Як зазначалося вище, івритське прислів'я «כל קוץ במדבר פרח» (дослівний переклад українською «у пустелі кожна колючка - квітка»), має аналог російського прислів'я «На безрыбьи и рак рыба» та українських «На безриб'ї (на безвідді) і рак риба», «На безлюдді й Хома чоловік», «У степу й хрущ м'ясо», «Немає співця – послухаєш горобця», «Голодному й опеньки м'ясо» [6, с.331]. На цьому прикладі ми бачимо відображення характерних рис флори та фауни відповідно до природних зон, які безпосередньо впливають на світосприйняття людини та віддзеркалює ці особливості у мові та мовленні.

Цікавим є порівняння прислів'їв, які є еквівалентні за своїм значенням, але кожне з них відповідає певним народним святам. Це українські прислів'я «Не все котові масниця [буде й великий піст]», «Минулася котові масниця (масничка)», аналогічне російське прислів'я «Не всё коту масленица» [6, с.342] та івритське прислів'я «לא בכל יום פורים» (дослівний переклад українською мовою: «не кожного дня Пурім»). Дані прислів'я попереджають, що «не завжди у житті свято», але поняття «свято» для кожного народу є своєрідним. Так, язичницьке свято «Масниця» прижилося у християнській традиції, а свято «Пурім» - традиційне історичне свято єврейського народу. Цікаво, що за

календарем ці свята стоять дуже близько одне від одного: Масниця – кінець лютого – початок березня, а Пурім – березень. Але змістове наповнення цих свят зовсім не перетинається, адже Масниця символізує проводи зими, а Пурім – це свято врятування єврейського народу від тотального знищення, що мало не сталося у V ст.. до н.е., коли Юдея перебувала під владою Персії. В історії єврейського народу були ще намагання повного геноциду (зруйнування Другого Храму Римом у I ст.. н.е., вигнання євреїв з Іспанії у XV ст.. та Голокост у XX ст..). Тому це свято має непересічне історико-культурне значення. Але воно радісне, бо це свято свободи та визволення, це свято, яке супроводжується карнавалом, веселощами, смачним та довгим застіллям, і тому ці веселощі не можуть тривати завжди.

Робота над прислів'ями не лише сприяє збагаченню словникового запасу молодших школярів, а й занурює учнів у культурну й національну багатоманітність світу, вчить відчувати спільне й особливе в кожній культурі й мові, краще і глибше розуміти один одного, виховує взаємоповагу до іншого, є джерелом формування міжкультурної компетенції як складової соціокультурної компетенції учнів.

Розглянута проблема не вичерпується роботою над прислів'ями, а є лише одним із багатьох шляхів розвитку міжкультурної компетенції як складової соціокультурної компетенції, так і комунікативної компетенції в цілому. Для розвитку комунікативної компетенції учнів у контексті діалогу культур потрібно здійснити відбір змісту навчання, опанувавши який, учні б набули досвіду сприйняття фактів тієї чи іншої культури, усвідомлення їх місця в ній, зіставлення з фактами рідної культури, аналізу їх цінностей, включення їх у систему власних знань та здатності діяти відповідно новим знанням; відтворити культурні контексти та відповідні ситуації системи взаємовідносин; визначити відповідні методи та прийоми роботи, засоби навчання тощо. Адже за наявності сформованої міжкультурної компетенції виникатиме міжкультурна комунікація, яка в свою чергу формує міжкультурне усвідомлення учнів.

Література.

1. Белянин В.П.: Психолінгвістика. – М., 2003.
2. Гудзик И.Ф. Компетентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах. – Черновцы: Букрек, 2007.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Освіта України. – 2004. - №5 .
4. Марузо Ж.: Словарь лингвистических терминов. – М., 2004.
5. Мудрість народна. Єврейські прислів'я та приказки. – К.: Дніпро, 1990.
6. Олейник И.С., Сидоренко М.М.: Украинско-русский и русско-украинский фразеологический словарь. – К.: Радянська школа, 1978.
7. Пассов Е.И. Программа – концепция коммуникативного иноязычного образования: концепция развития индивидуальности в диалоге культур. – М.: Просвещение, 2000.
8. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур: Пособие для учителей учреждений, обеспечивающих получение общ. сред. образования. - Мн.: Лексис, 2003.
9. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. – К.: Початкова школа, 2003.
10. Программы для средней общеобразовательной школы с русским языком обучения. 3-4 классы. – К.: Початкова школа, 2003.
11. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. К.: Початкова школа, 2006.
12. Философский энциклопедический словарь. – М.: Просвещение, 1983.

Бакуліна Н.В. Шляхи розвитку міжкультурної компетенції (на прикладі роботи над прислів'ями у процесі навчання мови іврит на початковому етапі).

У статті розглянуто проблему розвитку міжкультурної компетенції як складової соціокультурної компетенції учнів, що є основою для формування міжкультурної комунікації та свідомості (на прикладі роботи над прислів'ями у процесі навчання мови іврит на початковому етапі).

Ключові слова: міжкультурна компетенція, соціокультурна компетенція, мова іврит, робота над прислів'ями.

Бакуліна Н.В. Пути развития межкультурной компетенции (на примере работы над пословицами в процессе обучения языку иврит на начальном этапе).

В статье рассмотрена проблема развития межкультурной компетенции как составляющей социокультурной компетенции учащихся, которая является основой для формирования межкультурной коммуникации и сознания (на примере работы над пословицами в процессе обучения языку иврит на начальном этапе).

Ключевые слова: межкультурная компетенция, социокультурная компетенция, язык иврит, работа над пословицами.

Bakulina N.V. Ways of development of intercultural jurisdiction (on the example of prosecution of proverbs in the process of teaching a language hebrew on the initial stage).

In the article the problem of development of intercultural jurisdiction is considered as to making sociocultural jurisdiction of studying, which is basis for forming of intercultural communication and consciousness (on the example of prosecution of proverbs in the process of teaching a language hebrew on the initial stage).

Key words: intercultural jurisdiction, sociocultural jurisdiction, language hebrew, prosecution of proverbs.